

Beszámoló

al-Marqab kutatási program – a történeti források - PD 77885

A keresztes hadjáratok a középkori Európa legjelentősebb közös katonai vállalkozása volt, amely két évszázadig közvetlen befolyással volt emberek millióinak életére keleten és nyugaton egyaránt, de közvetett hatásai a mai napig velünk élnek. A történészek által néha középkori NATO-nak is nevezett mozgalomban minden jelentősebb európai állam igyekezett kivenni a részét. A középkori Magyar Királyság jelentőségét hűen illusztrálja, hogy a közép-európai régióból csak a magyarok indítottak önálló hadsereget saját királyuk, II. András vezetésével.

A keresztesek által létrehozott latin államokban európaiak generációi éltek együtt a korabeli Közel-Kelet legfejlettebb kultúrájával rendelkező népekkel, de bár magukról a keresztes hadjáratokról számos tanulmány született, a kulturális és technológiai csere kérdéskörét a tudomány csak érintőlegesen vizsgálta és általánosan elterjedt nézet az, hogy a középkori európaiak szinte minden újítást direktben vettek át a fejlettebb keleti civilizációktól. Különösen fontos kérdés marad tehát, hogy mennyire volt jellemző a közvetlen átvétel és mennyire a külső hatások által kiváltott saját fejlődés.

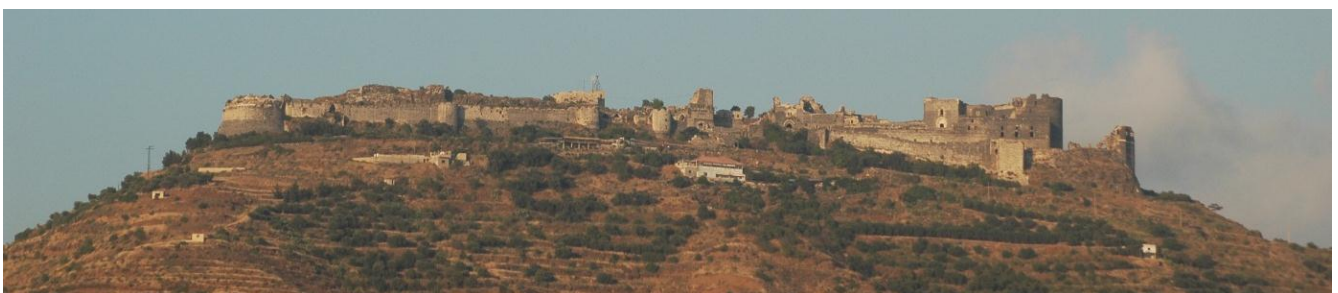
A keresztes területeken az európaiak komoly létszámbeli hátrányban voltak a keleti keresztényekhez és muszlimokhoz képest, így a védelmi szempontok mindig kiemelt szerepet játszottak a latin államok életében. Itt jöttek létre Európa első lovagrendjei, akik közül a johanniták és a templomosok a középkori Európa legnagyobb nemzetközi szervezeteivé nőttek ki magukat. A legújabb kutatások szerint a gazdag katonai rendek voltak a motorjai annak a páratlan hadiépítészeti „forradalomnak”, melynek eredményeképp az európai hadiépítészeti hagyományokat a keleti harcászati és várépítészeti tradíciókkal ötvözve felépültek a korszak leghatékonyabb várai.

Az olyan hatalmas lovagrendi erőrendszerek mint a johannita al-Marqab vagy testvérvára a Crac des Chevaliers mintaként szolgáltak mind a hazatérő európaiaknak, mind pedig a nevezett várak közelében fekvő muszlim államok hadiépítészeinek. Bár a keresztes

emlékanyag legnagyobb és legépebb hányadát a korszak várai teszik ki, komoly kutatás csak néhány nagyobb, jó állapotban fennmaradt erődítményben zajlott és ezeket is csak ritkán kísérte részletes és nagy felületeken zajló régészeti feltárás. A korszak legnagyobb vidéki erődrendszerében, a johannita al-Marqabban soha nem folyt régészeti kutatás, annak ellenére sem, hogy a kiváló állapotban megmaradt vár a benne található erődített városka révén egyedülálló lehetőséget biztosít a különböző korok hadiépítészeti fejlődésének vizsgálata mellett közel egy évezred civil anyagi kultúrájának vizsgálatára is.

Al-Marqab első várát 1062-ben egy helyi törzs alapította, de 1104-től kezdve rövid időre bizánci, majd 1117/18-tól kereszties fennhatóság alá került. Al-Marqabot 1187-ben a Johannita lovagrend vette meg, akik itt építették fel a korszak legnagyobb erődrendszerét, mely egyben a lovagrend legfontosabb szentföldi vára és északi birtokainak közigazgatási központja is volt. Az új hadiépítészeti követelményeknek megfelelően felépített kereszties központ jelentőségét mutatja, hogy olyan illusztris személyiségek keresték fel mint Oroszlánszívű Richárd vagy II. András, aki hadjárata során a vár fenntartására évi száz márkányi ezüst (kb. 23 kg) küldését rendelte el „*örökkön örökké*”. A több muszlim ostromot is visszaverő al-Marqab végül szinte az utolsó kereszties támaszpontként 1285-ben esett el. A kereszties hadiépítészet fejlettségét jól illusztrálja, hogy a keresztieseket kiűző mamlúk dinasztia, majd az őket követő oszmánok a védművekhez csak néhány ponton építettek hozzá.

Az összetett történeti múltja és érintetlen volta miatt a kereszties kor egyik legígéretesebb kutatási terepét kínáló al-Marqab feltárására a Szíriai Kulturális Minisztérium a Szíriai-Magyar Régészeti Missziót kérte fel 2006-ban. A minél teljesebb körű történeti, régészeti és természettudományos kutatásokra a terepmunkák 2007-es megkezdése óta egy olyan multidiszciplináris kutatócsoport jött létre, amelyben kutatói és hallgatói által hazánk szinte minden jelentős szakintézménye és egyeteme képviselteti magát. A program egyik legfontosabb pillérét adó történeti forráskutatás és az adatok helyszíni azonosítása a PD 77885 számú OTKA kutatási program keretében valósult meg. Az OTKA kutatási program keretében feldolgozott történeti forrásokat a kutatási programban részt vevő minden kutatási irány hasznosította.

A történeti források kutatása

Az al-Marqabra és környezetére vonatkozó latin nyelvű forrásanyag és a későbbi tudományos feldolgozások többsége a Cardiff University School of History and Archaeology egységén belül működő keresztes kutató központhoz tartozó könyvtárban megtalálható volt. Miután ezek esetében kiadott szövegekről van szó a gyűjtést itt meg lehetett oldani vásárlással, fénymásolással, szkenneléssel és fotózással.

A korszakra vonatkozó arab történeti források jelentős része is megjelent kiadásban, a könyvpiaci forgalomba kerülő új szövegkiadások száma szinte hónapról hónapra növekszik. Ezeket elsősorban Szíriában, másodsorban pedig Libanonban lehet beszerezni, melyek az arab nyelvű történeti forrásanyagokra vonatkozó könyvkiadás fő központjainak számítanak a Közel-Keleten. Ugyanitt találhatóak azok a nagy nevű patinás kutatóintézetek, elsősorban a damaszkuszi Institut Français du Proche-Orient és a bejrúti Université Saint-Joseph - Librairie Oriental, melyek archívumaiban megtalálható a kereskedelmi forgalomban nem kapható krónikakiadások és a máshol hozzá nem férhető korai tanulmányok többsége. Ezeket hivatalos intézményi szkenneléssel és fotózással sikerült összegyűjteni digitális archívumunk számára. A szíriai és libanoni forráskutató utak a költséghatékonyság kedvéért általában össze voltak vonva a szíriai terepmunka szezonokon történő kint tartózkodással. Az OTKA támogatás megítélése óta eltelt három évben a forráskutató munka mellett a pályázatban tett vállalásomnak megfelelően tíz szíriai terepmunkaszezont is vezettem al-Marqabban.

A szíriai tengerparti régióra és az al-Marqabra vonatkozó fontos forráscsoportot jelentenek a korajúrkori és újkori útleírók által készített beszámolók. Ezek nagy részét a jordániai American Center for Oriental Research könyvtárában sikerült elérni, ahova a Mellon Research Fellowship 3 hónapos ösztöndíjával jutottam el. Ez amellet, hogy a kurrens szakirodalom egy jelentős részének fénymásolását is lehetővé tette, jelentősen tehermentesítette az OTKA pályázatban erre a kutatóútra szánt költségeket.

Al-Marqab várában a Szíriai-Magyar Régészeti Expedíció munkálatainak megkezdése előtt régészeti feltárás nem folyt, de a francia mandátumidőszakban Paul Deschamps vezetésével megtörtént a lelőhely alapszintű dokumentációja és elsődleges periodizációja. Ennek eredményeit Deschamps korai halála miatt egy mások által befejezett posztumusz kötetben jelentették meg, ahol az al-Marqabra vonatkozó adatok minimálisak és meglehetősen töredékesek. Ez tette szükségessé a párizsi Institut National d'Histoire de l'Art könyvtárában őrzött Deschamps archívum felkutatását és tüzetes átvizsgálását. Itt a személyes jegyzetek

közt megtalálható volt sok, korábban nem publikált megfigyelés és alaprajz, nem is beszélve az archív fotók százairól, melyek mára már elpusztult részletek sokaságát őrizték meg az utókor számára. nemcsak a várban, hanem az azt övező vidéken is. Az archívum sajátosan hézagos nyitvatartási rendje egyben azt is lehetővé tette, hogy a fennmaradó időben az al-Marqabhoz építészeti párhuzamként használható francia műemlékeket szakértők kíséretében tanulmányozzuk és fotódokumentáljuk. Mindez nagyban gazdagítja majd a készülő monográfia anyagát.

Az OTKA pályázatban igényelt nagyértékű eszköztámogatás (laptop, fényképező és speciális objektívek, a nagykapacitású digitális tárlóegységek) valamint a kisebb tételek (fénymásolás, nyomtatás...stb.) a fent említett kutatóutakon előkeresett források gyűjtését és hazai feldolgozását szolgálták és alapvető fontosságúak voltak a források terepi azonosításánál is az ásatási és terepbejárási szezonzokban. Ugyan külső források bevonása (pl. Mellon Research Fellowship) vagy hatékony logisztika (több munkafolyamat elvégzése egyazon kutatóút alatt) miatt történt az OTKA által engedélyezett kisebb mértékű költségátcsoportosítás, de ez a kutatási tervben foglalt alapcélkitűzéseket és azok megvalósítását nem módosította, csak pozitívan segítette.

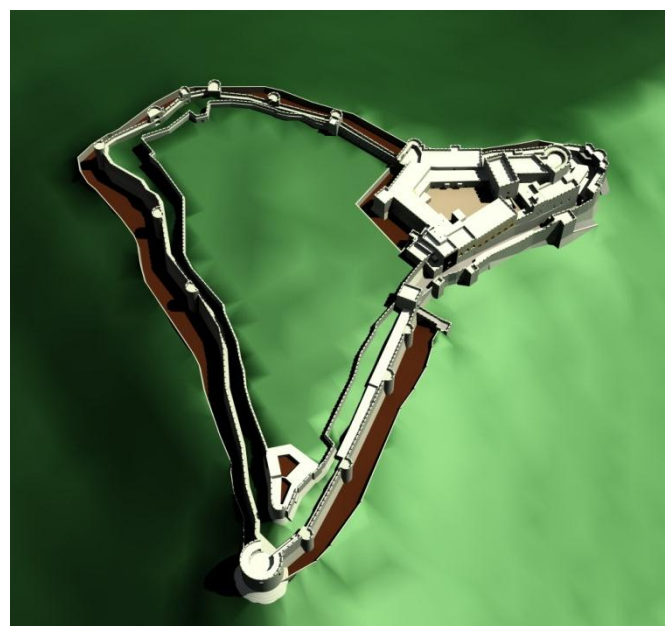
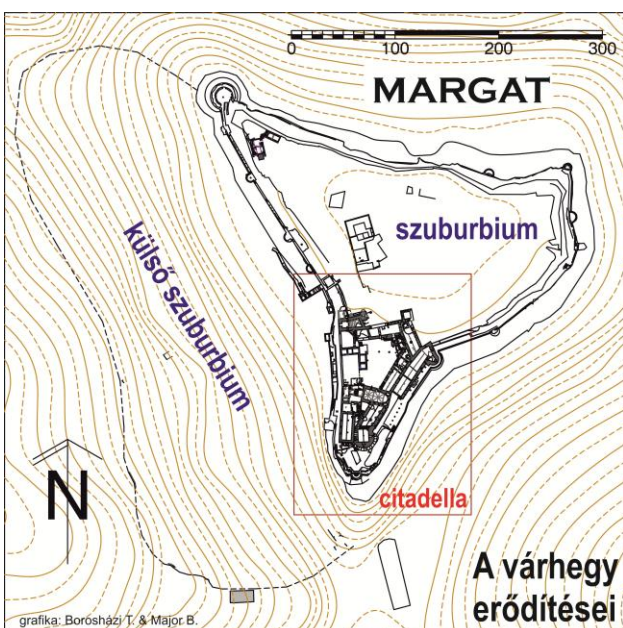
Az elmúlt három évben összegyűjtött tekintélyes mennyiségű anyag feldolgozása az abba bevont kutatótársak és egyetemi hallgatók közreműködésével már a pályázat időtartama alatt is folyt és a mai napig is rendületlenül tart. Az időközi eredményeket nemzetközi és hazai konferenciákon ismertettük és szakcikkek formájában közöltük, melyek egy része már megjelent, mások nyomdában vannak, vagy az utolsó simításokat végezzük rajtuk. (Isd. publikációs lista) A kutatási programban legtöbb OTKA ösztöndíjat kapott két egyetemi hallgatónk szakdolgozata és mindkettejük OTDK dolgozata az al-Marqabra vonatkozó történeti források egy-egy fontos részének feldolgozásával készült. Emellett elkészítettük az al-Marqabban folyó kutatásokat a szélesebb közönség számára is elérhetővé tevő kétnyelvű (magyar-angol) utaztatható kiállításunkat, mely a Pécs Európa Kulturális Fővárosa programsorozat részeként először Pécsen majd a Nemzeti Múzeumban került bemutatásra.

Mindeközben folyamatosan zajlik az elsődleges publikációs cél megvalósítása, az al-Marqab multidiszciplináris kutatási program első öt évének eredményeit részletesen bemutató nagy monográfia, melynek a történeti források szerves részét képezik. Emellett tervezzük, hogy az al-Marqabra és régiójára vonatkozó történeti forrásokat és azok kiértékelését önálló monografikus kötetben is megjelentetjük. Az al-marqabi eredményeket összefoglaló

nagymonográfiához szükséges kutatómunka és hazai feldolgozás (elsősorban az anyagminták laboratóriumi vizsgálata) folyamatosan zajlik és terveink szerint a publikáció 1-1.5 éven belül elkészülhet.

A kutatási program elején a magunk számára meghatározott publikációs menetrend (jelentések, önálló szócikkek és a monográfia) a Szíriában másfél éve kitört belpolitikai fegyveres konfliktus miatt a tervezetthez képest késedelmet szenvedett. A polgárháborúba forduló helyzetben ugyanis hasznosabbnak láttam minden energiát és időt a kint felhalmozott anyagunk kimentésére (digitális dokumentáció, anyagminták kihozatala, könyv és forrásbeszerzés felgyorsítása) fordítani. Ugyan a 140 korábban Szíriában dolgozó külföldi régészeti kutatócsoport már a konfliktus kirobbanását követő két hónapban elhagyta Szíriát, a Szíriai-Magyar Régészeti Misszió 2011-ben még ezt követően is két terepmunkaszegont végzett el. Idő és az anyagi erőforrások függvényében jómagam 2012-ben is folytatom a kinti kutatómunkát a nem teljesen veszélytelen közegben, kutatási eredményeink és a forrásanyagok minél teljesebb kimentésének céljával.

A történeti források OTKA pályázat által támogatott kutatásának eredményeit felhasználó al-marqabi kutatások rangos nemzetközi konferenciákon ismertették és komoly érdeklődést kiváltó anyagot eredményeztek, melynek a monografikus publikálása reményeink szerint jelentősen növeli a középkorról szóló tudásunkat és a magyar kutatás tekintélyét. Tekintettel arra, hogy a szócikkeinknek csak egy része jelent meg, a nagy monográfia pedig későbbre lett tervezve, a beszámolási kötelezettségnek megfelelően az alábbiakban vázlatosan ismertetem a legfontosabb eredményeket.

Eredmények

A szerteágazó al-marqabi multidiszciplinárs kutatási program minden egyes szegmensének egyik legfontosabb közös jellegzetessége az, hogy a történeti források lehető legteljesebb felhasználásával zajlik az előkészítéstől az eredmények kiértékeléséig. Az elmúlt évek számos jelentős eredményéből az alábbiakban azokat a legfontosabbakat veszem számba, melyeket a források és az egyéb kutatási irányok integrált használata nélkül nem érhattünk volna el.

1. al-Marqab periodizációja

Al-Marqab erődje a 11. század végi alapítása óta folyamatosan használt erődítés és település együttese volt, így különösen alkalmas az elmúlt ezer évben ott élt civilizációk és kultúrák egymásra épülésének és kölcsönhatásának, valamint esetleges kontinuitásának vizsgálatára. A különböző háttérű birtokosok hozta változások rekonstruálásához elengedhetetlen a történeti források és az egyéb kutatási adatok integrált kezelése.

Az al-Marqabra vonatkozó források gyakran szűkös volta miatt a vár fejlődéséről és változásairól a korábbi kutatás csak relatív és esetenként nagyon pontatlan kronológiát tudott felállítani. A krónikák adatait, a terepen folyó falkutatások és régészeti feltárások eredményeivel összevetve, valamint a környező hegyvidéken fennmaradt hasonló korú erődök párhuzamait felhasználva 2009 őszére sikerült azonosítani a legkorábbi, 1062 körül épült erőd fáltöredékeit a várhegy északi, legmagasabb végében. Ez a korai erőd az építető helyi törzs források által is tanúsított korlátozott anyagi lehetőségeinek megfelelően kis alapterületű volt és a várhegy fennsíkjának a legjobban védhető északi részére korlátozódott.

Velük ellentétben az al-Marqabot a 12. század második felében megszerző Mazoir család az oklevelek szerint az Antiochiai hercegség legbefolyásosabb bárói családja volt. Ugyan felételezhetjük, hogy a Mazoirok idejük egy részét a hercegi udvar közelében, egy antiochiai városi palotában töltötték, a birtokiratok tanúsága szerint kiterjedt vidéki birtokaik központja és egyben a Mazoirok fő rezidenciája al-Marqab volt. Nagy valószínűség szerint ez lehetett a Túroszi Vilmos krónikájában „*praesidium ... inexpugnabile et munitissimum*”-ként de név nélkül említett családi vár, ahol a III. Bohemond elleni nemesi ellenállást vezető II.

Renaud de Mazoir és támogatói, köztük az antiochiai pátriárka is laktak.¹ Ez a korai Mazoir rezidencia súlyos pusztítást szenvedett a régiót rombadöntő 1171-es földrengés során, hiszen egy közelebről nem datált földrengés negatív hatásait még a tizenhét évvel későbbi adásvételi szerződésben is felemlégette Bertrand de Mazoir.² A forrásokat mint kiindulópontot felhasználó terepi munkák falszövevizsgálatai során a várhegy több pontján is sikerült azonosítani a johannita építkezéseket megelőző keresztes púposkváderes falmaradványokat, ami alapján egyértelműen látszik, hogy a forrásokból leszűrhető képnek megfelelően a 12. század második felében központi szerepet játszó al-Marqab várhegyének teljes fennsíkja beépült. A földradaros mérések és a 2011-es évi régészeti feltárások egyben napvilágra hozták a Mazoir vár központi magjának maradványait, köztük olyan épületrészeket, melyek az egykori lakótoronyhoz és lovagteremhez tartozhattak. Ez utóbbin rendkívül markáns, a hatása alapján az 1171-es nagy földrengéshez köthető pusztítás nyomait is sikerült azonosítani. A Mazoir család forrásokban dokumentált elszegényedését alátámasztandó, a nagyteremként feltételezhető épület maradványain jól látszott, hogy a minden valószínűség szerint az 1171-es földrengésben sérült részeket csak hevenyészett minőségben sikerült újjáépíteni. Nem csoda, hogy a Johannita lovagrend az 1187-es vásárlást követően al-Marqab erődítéseit teljesen újratervezte és a Mazoir vár szinte minden egyes részét szó szerint az alapokig lerombolta, hogy előkészítse a terepet a régió legnagyobb erődjének.

Mivel a johannita építkezésekről sajnos hallgatnak a források a ma látható és többségében a Johannita lovagrend birtoklása alatt épült erődrendszer periodizálása kutatásaink megkezdéséig jórészt csak relatív kronológián alapult.³ Ezt részletes falszövevizsgálatainkkal már az első szezonban tovább finomítottuk. A periodizációs áttörést a várat sújtó földrengésekről szóló történeti források és a szakirodalom kiértékelése, valamint a földrengések által az al-marqabi épületeken hagyott nyomok természettudományos vizsgálati eredményeinek összevetése hozta.⁴ Ezek alapján kiderült, hogy a falkutatás alapján

¹ William of Tyre, *Chronicon*, ed. R.B.C. Huygens, in *Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis* vols. 53-53a, Turnholt (1986). p. 1014; Trans. E.A. Babcock and. A.C. Krey, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, 2 vols., *Records of Civilization, Sources and Studies*, Vol. 35. New York (1976). vol. II. p. 454.

² *Le cartulaire du chapitre du Saint-Sépulchre de Jérusalem*. ed. G. Bresc-Bautier, Paris, 1984. no. 809.

³ Deschamps, P. (1973). *Les châteaux des croisés en Terre Sainte III. La défense du comté de Tripoli et de la principauté d'Antioche*. Paris.

⁴ Kázmér, M. & Major, B. 'Distinguishing damages from two earthquakes - Archaeoseismology of a Crusader castle (al-Marqab citadel, Syria)', *The Geological Society of America Special Paper*, 471 (2010), 185-98.

egyik legutolsó kereszties építészeti elemként készült nagy lakótorony falköpenyén látható falkilökődést a híres 1202-es földrengés okozta. Ebből következően a közel hat hektáros és többszintes johannita erődrendszer kevesebb mint tizenöt év alatt épült fel, hiszen a zárókövének számító lakótorony 1202-ben már sérült. A rövid időtartam azért is különösen figyelemre méltó, mert az al-Marqab megvásárlását követően mindössze fél évvel lezajlott hattíni ütközetben a kereszties államok totális vereséget szenvedtek a Szaladin vezette muszlimoktól és az ezt követő hadjáratokban területeik java része az ellenség kezére került. Al-Marqab is elvesztette hátszöge nagy részét, így a lovagrend aligha fizethette a korszak egyik legnagyobb volumenű építkezését a muszlimok 1188-as hadjárata során felégetett és minimálisra zsugorodott környékbeli birtokai jövedelméből. A johanniták egyik leghíresebb kutatója Jonathan Riley-Smith legújabb kutatásai szerint szembeűnő, hogy a szentföldi birtokaik zömét elvesztő rend a megnövekedett erődépítési aktivitása ellenére sem vont ki extra jövedelmet európai birtoktestjeiről.⁵ Egy recens tanulmány a többletforrások eredetét

al-Marqab – a johannita belső vár periodizációja

(Buzás G. – Major B.)

abban látja, hogy a lovagrend a hattíni katasztrófát követő években egyre nagyobb befektetéseket eszközölt a szentföldi cukortermesztésben, mely a korszak egyik legjövedelmezőbb tevékenysége volt, főként az adómentességet élvező lovagrendek számára.⁶ Bár a Tripoli környéki cukornádültetvényekre korán felfigyelt a kutatás, korábban ettől északra nem számoltak ilyen tevékenységgel. Az arab források tüzetes átnézése elképzelhetővé teszi, hogy Bronstein elmélete al-Marqabra és környékére is igaz lehet, ugyanis sikerült olyan korabeli leírást találni, amely al-Marqab mellett is említi cukornádültetvényeket.⁷

⁵ Személyes közlés.

⁶ Bronstein, J. (2005). *The Hospitallers and the Holy Land. Financing the Latin East 1187-1274*. Woodbridge. pp. 47-63.

⁷ Abu'l-Fidā', *Taqwīm al-buldān* = al-Malik al-Mu'ayyid 'Imād al-Dīn Abu'l-Fidā' Ismā'il ibn Sa'īd ibn Mahmūd ibn 'Amr ibn Shāhīnshāh ibn 'Ayyūb, *Kitāb taqwīm al-buldān*. ed. J.-T. Reinaud & W.G. de Slane, Paris 1840. p. 255.

2. A középkori al-Marqab részei és a mindennapi élet

Al-Marqab szinte teljes épségben fennmaradt vára kivételes helyszínt kínál a kutatásnak arra, hogy egy korabeli kereszties vár egykori térhasználatát tanulmányozhassa és megfigyelhesse ennek változásait a muszlim hódítást követően. Mivel a teljesen feltárt és azonosított johannita vagy akár kereszties várak száma minimális, ezért a források, elsősorban a Johannita lovagrend statútumainak és okleveleinek vizsgálata meghatározó volt a témakört vizsgáló régészeti és egyéb kutatások tervezésénél, így elmondhatjuk, hogy a források alapján egy lovagrendi várban elvárható helyiségek azonosítása célirányosan folyt. Először a szerzetesrendi funkcióknak megfelelő kápolna, dormitórium, káptalanterem, konyha, refektórium ötszög feltételezett helyiségeinek azonosítása történt meg, melyet építészeti kutatás és ásás hitelesített. A kápolna kivételével ugyanis eddig még egyik teret sem sikerült a korábbi kutatásnak megtalálni, egyedül a káptalanteremre történt egy téves azonosítás.⁸

A lovagrendi élet egyik központi helyszínül szolgáló káptalanterem területén folytatott feltárásaink egy körülbelül 18 x 37 méter alapterületű hatalmas csarnok nyomait hozták a napvilágra, mely a korszak egyik legnagyobb ilyen építménye volt, bár al-Marqab helyőrsége önmagában nem igényelt volna egy ekkora közösségi teret. Az ásások ennek az épületnek a padlószintje alatt egy korábbi, kisebb alapterületű és törékenyebb szerkezetű káptalanterem alapfalait is feltárták, aminek visszabontása önmagában nem lett volna értelmezhető. A két problémakörre a forrásokból nyerhetünk valószínű feloldást. A legújabb stílusban készült korai káptalantermet nem sokkal felépülte után az 1202-es földrengés dönthette össze. Ezt követően épülhetett ki az új káptalanterem, melynek grandiózus méreteit az indokolhatta, hogy ekkor már javában folyhatott a források szerint valamikor 1204 és 1206 között tartott rendi nagykáptalan szervezése. Ezt a rendi szabályokkal ellentétben nem a johanniták akkói rendházában, hanem al-Marqabban tartották.⁹ Az építkezés gyors voltát a feltárt maradványok elnagyolt kidolgozása is alátámasztotta.

⁸ Deschamps 1973: 279-280.

⁹ Burgtorf, J. (2006). 'The Military Orders in the Crusader Principality of Antioch', in *Antioch (696-1268)*, eds K. Ciggaar and M. Metcalf (Orientalia Lovaniensia Analecta 147, Leuven) pp. 217-246.

A nagyterem déli végében levő kis udvar déli felén álló boltozott helyiségről feltárásaink bizonyították azt a korábbi építészeti alapon tett feltételezésünket, hogy ez adott helyet a vár konyhájának. A négy sütőterű és központi füstelvezetéssel bíró kemence építmény mellett a boltozati nyílások alapján legalább még egy nyitott terű tűzhely is lehetett ugyanebben a teremben. Ennek füstjét egy a terem fölé épült kisebb boltozott helyiségen, egy miniatűr konyhán vezették keresztül. A fenti konyha létre ismét csak a források szolgálhatnak lehetséges magyarázattal, ugyanis a statútumok szerint a

al-Marqab nyugati szárnya rekonstrukciós festményen: konyha, refektórium, borospince, felső konyha, infirmárium

azonosítás: Major B. grafika Incze M.

lovagrendi betegeket külön kezelték a többtől és külön konyhában is kellett rájuk főzni.¹⁰ Ennek megfelelően a feltételezett kis konyha mellett álló hevederívekkel megtámasztott tetejű könnyűszerkezetes épület a lovagok *infirmárium*a lehetett, amit a közelben épült latrinatorony is alátámaszt. A konyhával közvetlen összeköttetésben levő, famenyezettel két szintre osztott helyiség a vár refektóriumá kellett legyen, ahol az emeleti térben a lovagok, az alsó szinten pedig a rangban alattuk levő fegyveres *sergeant* tetvérek fogyasztották étkeiket. A refektórium alatti boltozott helyiség, amit a korábbi kutatás börtönként identifikált minden bizonnyal a borospince volt. Kör alaprajzú szellőzőnyílásain lehetett közvetlenül a refektórium terébe felhúzni a statútumokban is emlegetett „megfelelő minőségű” bort.¹¹ A belső vármagtól távolabb, a központi várudvar északi felén kaptak helyet a tűzveszélyesebb tevékenységek: a 2010-2011-ben feltárt kovácműhely, a két hatalmas kenyérsütő kemencét is tartalmazó sütőterem és a mellette álló kenyérdagasztó helyiség. Mindezek kialakításukban az európai mintákat követték és nem látni rajtuk, hogy a közel-keleti környezet bármiben is hatással lett volna kialakításukra.

¹⁰ King, E.J. (1934). *The Rule Statutes and Customs of the Hospitallers 1099-1310*, London. p. 65.

¹¹ *ibid.* p. 42.

Az étkezés témakörében meglevő ismereteinket gyarapították az ásatások során feltárt állatcsontok archaeozoológiai vizsgálatainak megállapításai, melyek számos ponton egybevágtak a forrásokkal.¹² A 13. század első felében virágkorát élő al-Marqab helyőrsége számára viszonylag fiatalon vágták az állatokat és feltűnően nagy volt a finomabb minőségű húsokat hordozó csontok aránya. Ezen belül szembetűnő volt a vadászott vadállatok csontjainak kis száma, amit a regula azon rendelkezésének szigorú betartása magyarázhat, amelyik tiltotta a lovagok számára a vadászatot.¹³ Ez ugyanis főúri kedvtelésnek, így az aszketikus szerzetesi létnek ellentmondó szórakozásnak számított. Bár általánosan elterjedt vélekedés, hogy a keresztések a helyi étkezési szokásokhoz idomulva az európainál jóval kevesebb disznóhúst fogyasztottak, az al-marqabi feltárások során nagy mennyiségben kerültek elő disznócsontok is, melyek azt mutatják, hogy a vár kereszties lakói ragaszkodtak az európai életvitelhez. Ez kevésbé volt megfigyelhető az étkezéshez használt kerámiaedényeken, melyek túlnyomó többsége a szíriai partvidéken készült, bár előfordult köztük muszlim területekről származó importkerámia is.

Al-Marqab azon kevés lovagrendi vár közé tartozott, amely saját kancelláriával és kincstárral is rendelkezett.¹⁴ Lévén, hogy a vár egy országrésznyi terület közigazgatási központja is volt, az állandó készenlétben álló kancellár szállását a parancsnoki lakosztály közvetlen közelében nyíló, saját latrinával és mosdóval, valamint hálófülkével bíró kényelmes helyiségben valószínűsíthetjük. Innen egy konzolok támasztotta fahídon keresztül juthatott a szomszéd csarnok boltvállába süllyesztett sokablakos helyiségbe, ahol a kancelláriát feltételezzük. A vár parancsnokának rezidenciája a vár központi lakótoronyának első emeleti helyiségében lehetett, amiről a saját latrina és a beépített faliszekrények rendhagyóan nagy koncentrációja tanúskodik. Egy 13. századi statútum szerint a johannita várakhoz tartozó közigazgatási iratokat a *castellanus* a saját *segretjében* (szekrényében) kellett tárolja.¹⁵ al-Marqab a források szerint 1188-tól az 1285-ben bekövetkezett elestéig a közeli Valenia városának püspökét is befogadta, akinek rezidenciáját a vár belső kaputornya felett álló, díszes kialakítású és saját padlófűtéses fürdőcskével is ellátott épületegyüttesben

¹² Kováts, I. (2012). "Meat Consumption and Animal Keeping in the Citadel at al-Marqab: A Preliminary Report." in: P. Edbury & H. Nicholson (eds.) *The Military Orders. Fighting for the Faith and Caring for the Sick*. V. Ashgate. pp. 65-74.

¹³ King 1934: 64.

¹⁴ Burgtorf 2006: 222-23.

¹⁵ King 1934: 59.

valószínűsítjük, máshogy ugyanis nehéz lenne magyarázni az erősen funkcionalista és egyszerű johannita várban kialakított egyetlen igazán előkelő teret. Maguk a lovagok a kolostori tételrendezésnek megfelelően a kápolna mellett álló egyterű és latrinatoronnyal ellátott boltozott csarnokban alhattak. A belső váron kívül álló egyértelműen lakótérként azonosítható másik nagy csarnok a rendszerint őslakosok közül toborzott kisegítő könnyűlovas csapatok, a *turkopolok* szállása lehetett. A 13. század második felében elterjedt nézet volt a keresztesek közt, hogy a gyakran megbízhatatlan *turkopolok*at távol kell tartani a stratégiai fontosságú zónáktól, amely megfontolásnak a lóval is könnyen megközelíthető, külső kerítőfal melletti helyiség egyébként kiválóan megfelelt.

Az al-marqabi kutatási program egyik legjelentősebb eredménye a vár vízgazdálkodási rendszerének feltérképezése és feltárása volt, mely egyben jól illusztrálja, hogy esetenként a régészeti adatok átírhatják a rosszul értelmezett források alapján kialakult korábbi téves sztereotípiákat. Bár a történeti irodalomban elterjedt nézet szerint a szerzetesi életmódot fogadott lovagrendek viszolyogtak a fürdőkultúrától, sőt egyesek szerint kifejezetten ellenségei voltak,¹⁶ ásatásaink során eddig csak al-Marqab belső várában öt johannita fürdőhelyiséget sikerült feltárni, többet, mint amennyinek a maradványait eddig az egész Szentföldről ismertük. Az ötből négy feltételezhetően kisebb csoportok kiszolgálására épült, de a belső várudvaron levő közel 200 négyzetméter alapterületű többhelyiséges fürdőház a helyőrség egészének biztosíthatta az alapvető tisztálkodási helyet.¹⁷ Mindez a rendkívül fejlett ivóvízgyűjtő és tároló vezeték és ciszternarendszerrel valamint a szennyvizet a vár teljes területéről azonnal evakuáló latrinahálózattal és szennyvízcsatorna rendszerrel kiegészülve sokkal fejlettebb vízgazdálkodási technológiára vall, mint amit korabeli muszlim erődökből ismerünk. A rendszer kiépítése során alkalmazott építészeti megoldások egyben azt is bizonyítják, hogy a johanniták építészeti európai és nem a Közel-Keleten átvett technológiákat alkalmazták.

A vár egyes helyiségeinek funkcióit vizsgáló kombinált történeti és régészeti kutatás eredményeként al-Marqab mára a Szentföld egyik legteljesebben ismert felépítményű várai közé tartozik. Rámutat emellett arra is, hogy a keresztesek a korszak legfejlettebb technikáit alkalmazták, melyek jó része európai eredetű találmány, vagy fejlesztés volt. Mindezt

¹⁶ Boas, A. (2006). *Archaeology of the Military Orders*. Routledge. pp. 202-203.

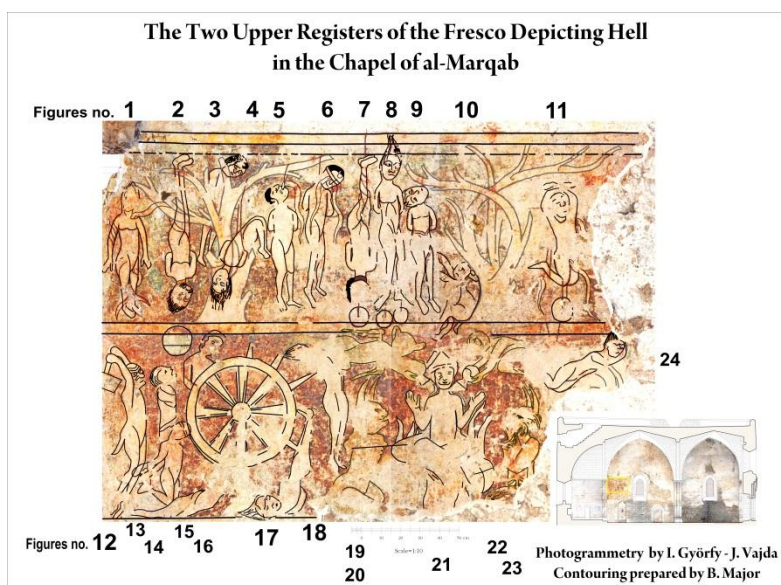
¹⁷ Buzás, G. & Major, B. (megjelenés alatt). "Crusader and Mamlūk Hammāms in al-Marqab." Ed. T. Fournet. *Acts of the International Balnéorient Symposium, 2-6 November 2009, Damascus. IFPO-IFAO*.

bizonyítja az is, hogy a muszlim visszafoglalást követően a mamlúkok csak néhány ponton adtak új elemeket a vár fejlett védműrendszeréhez és több, fejlett infrastruktúrával ellátott terület használatát megszüntették, vagy leegyszerűsítették.

3. A várkápolna freskói a források tükrében¹⁸

Az al-Marqab johannita belső várának központjában álló keresztos kápolna a Szentföld legnagyobb várkápolnái közé tartozik, melynek jelentőségét tovább növelte az 1970-es évek végén az északi oratóriumhelyiségben véletlenül előkerült freskóciklus. Bár az ezt és az apszis geometrikus aláfestéseit vizsgáló tanulmány megállapítása szerint a kápolna főhajójában nem készült falkép és az apszisban is csak a vázlatvonalakig jutottak a festők,¹⁹ a 2007-ben elkezdett freskókutató program keretében mind az apszisban, mind pedig a főhajóban kiterjedt keresztos freskóciklusokat találtak a Misszió szakemberei, melyek az eddig ismert legnagyobb ilyen jellegű keresztos műalkotások. Rendhagyó méretük és viszonylag jó állapotuk mellett a falképek különös jelentősége abban áll, hogy egyértelműen európai mesterek festették őket, akkor amikor a fennmaradt emlékek alapján eddig úgy vélték, hogy a legtöbb hasonló munkát vagy keleti mesterekkel, vagy keleten iskolázott latin festőkkel készítették a keresztos megrendelők.

A több periódusban készült és nem egyszer átfestett belső dekoráció egyik legérdekesebb darabja a főhajó apszissal szomszédos déli oldalán kibontott pokol freskó, melynek közepén egy latin püspököt kínoz nem kevesebb mint négy démon. Ez felettébb különös egy latin püspöki székhelyként is működő

¹⁸ Major, B. & Galambos, É. (2012). "Archaeological and Fresco Research in the Castle Chapel of al-Marqab. A Preliminary Report on the Results of the First Seasons." in: P. Edbury & H. Nicholson (eds.) *The Military Orders. Fighting for the Faith and Caring for the Sick*. V. Ashgate. (pp. 23-47).

¹⁹ Folda, J. (1982). 'Crusader Frescoes at Crac des Chevaliers and Marqab Castle', *Dumbarton Oaks Papers*, 36. pp. 208-209.

vár fő templomában. Lehetséges magyarázattal azok az oklevelek szolgálnak, melyekből kiderül, hogy a johannitákkal korábban baráti viszonyt ápoló Anterius valenai püspök a székvárosát elpusztító muszlim támadás miatt 1188-ban a várba helyezte rezidenciáját, de hamarosan konfliktusba keveredett a lovagokkal az al-Marqab körüli felprédált földekről beszédett kevéske jövedelem elosztásán.²⁰ A johanniták valószínűleg a „kapzsi püspök” bosszantására rendelték meg a többi pokolban kínzott személyhez képest erősen egyéniesített vonásokkal rendelkező püspökfigurát a pokoljelenet közepére, aki mellett egy pénzeszsák körvonalai is feltűnnek. Anterius a 13. század elején eltűnt az oklevelekből és a nagyhatalmú lovagrend némi küzdelmet követően megszerezte a jogot, hogy saját papjai közül jelölje ki a továbbra is al-Marqabban rezidáló püspököket.²¹ Ekkor készülhetett el a stílusjegyei alapján az 1220-as évek végi püspöki rezidencia a kaputorony felett, mely a saját püspököt is állítani képes Johannita lovagrend hatalmát is reprezentálta. Ugyanakkor a falképek periodizációja alapján valószínűsíthető, hogy a pokol freskót még a keresztes korszakban levakolták, amely a forrásokban megörökített johannita diadal és a saját püspök állítását követően már funkcióját veszítette.

4. al-Marqab „városa”

Al-Marqab várhegyének hat hektáros területén az egy hektár kiterjedésű johannita erőd egy öt hektáros erődített várossal osztozott, melyek egységes védelmi rendszerbe voltak foglalva. A 13. század végi johannita-mamlúk békeszerződések²² figyelmes vizsgálatakor azonban kitűnik, hogy a vár közvetlen közelében kellett lennie egy másik váralja településnek is. Ennek maradványait a 2010-es évben sikerült azonosítani a várhegy nyugati lejtőjén és az azt követő két szezomban több középkori lakóházat, egy kápolnát és egy középkori temetőt feltárni. A váréhoz hasonló védőfallal övezett közel tíz hektáros külső szuburbium teljesen városias jelleget mutatott mind infrastruktúráját, mind az ott feltárt leletanyagot tekintve és több jel, még a várhegyen levő településnél is nagyobb jólétre utal. Különös jelentőséget ad a lelőhelynek, hogy a régészeti megfigyelések alapján a vár védelmi rendszerébe integrált

²⁰ Burgtorf, J. (2007). “Die Herrschaft der Johanniter in Margat im Heiligen Land”, in: R. Czaja und J. Sarnowsky (eds.) *Die Ritterorden als Träger der Herrschaft: Territorien, Grundbesitz und Kirche*, Ordines Militares, Colloquia Torunensia Historica, XIV. Toruń 2007. pp. 37-38.

²¹ Riley-Smith, J. (1967): *The Knights of St. John in Jerusalem and Cyprus c. 1050-1310*. London. p. 413.

²² al-Qalqashandī, *Subh* = Abu’l-‘Abbās Ahmad ibn ‘Alī, *Subh al-a’shā fī sinā’at al-inshā*. vol. 14. ed. Muhammad ‘Abd al-Rasūl Ibrāhīm, Cairo 1910-1920. XIV/31-39, 42-51.

erődített külváros valószínűleg a vár mamlúk kézre kerülésekor pusztult el, de biztosan nem érte meg a 14. századot. Érdekes továbbá, hogy a területen egyetlen biztosan a 12. század első felére keltezhető tárgy sem került elő. Tekintettel arra, hogy a források alapján erősen kétséges, hogy az 1188-ban elpusztított közeli püspöki székhely Valenia valaha is újraépült, nem lehetetlen, hogy annak lakói püspöküket követve a közeli al-Marqabban húzták meg magukat. Az ellenég elvonulása után nem az immár frontvonalba került elpusztított városukat építették fel, hanem egy teljesen új várost alapítottak a várhegy nyugati lejtőjén, melyet nyugodtan tekinthetünk a korábbi Valenia szerves továbbélésének.²³

A Misszió által azonosított lakóterület nemcsak a 13. századi Valeniával történő esetleges azonosítást teszi elképzelhetővé, hanem a várhegy központi erődítéseibe foglalt szuburbiummal együtt most már 16 hektárt meghaladó civil lakóterülettel kapcsolatos más kérdést is felvet. Nevezetesen azt, hogy mennyiben tekinthető a johannita al-Marqab maga egy keresztes városnak. A nagylétszámú helyőrséget és kiszolgálószemélyzetet alkalmazó rendi közigazgatási központhoz tartozó hatalmas szuburbium együttes önmagában nagyobb volt mint sok, a kutatás által egyértelműen városnak tekintett keresztes település. A klasszikus keresztes városokhoz hasonlóan al-Marqab is rendelkezett saját kikötővel, sőt kikötőhálózattal, és a Misszió terepbejárásai által bizonyítottan rendkívül sűrű faluhálózat vette körbe.²⁴

Al-Marqab, a johannita lovagrend legnagyobb erődítésrendszere egyben jogi értelemben is megfelelt a középkori szentföldi város kritériumainak: a vár a környék egyetlen nemesi bíróságának adott helyet és ugyan polgári bíróság jelenlétét bizonyító dokumentum egyenlőre nem került elő, de al-Marqabban a szíriai alattvalók ügyeivel foglalkozó Cour des Syriennes – avagy szír bíróság is működött a 13. században.²⁵ Ami ennél is fontosabb korabeli jogi kritérium az az, hogy al-Marqab 1188-tól feltehetően 1285-ös elestéig püspöki székhely is volt.²⁶

²³ Major B. (megjelenés alatt). „*Hová lett Valenia városa. Forráskutatás és régészet.*” in: Peritia Linguarum. 700 éves a vienne-i zsinat. Akadémiai Kiadó. Budapest. (14 ps.)

²⁴ Major, B. (megjelenés alatt). „*A Special Type of “Urban Site” in the 13th Century Levant? The Case of Margat (Qal’at al-Marqab)*” Union Académique - Barcelona. (5 ps.)

²⁵ Riley-Smith 1967: 431.

²⁶ Rey, E.G. (1883). *Les colonies franques de Syrie aux XIIme et XIIIme siècles.* Paris. p.335.

al-Marqab mint a vidéki településhálózat központja

A forráskutatási program szerves részét képezte az al-Marqab körüli régió középkori vidéki településhálózatának feltérképezése. Az 1187 elején írt, a birtokos Mazoir család és a Johannita lovagrend közti adásvételi szerződés a keresztes kor egyik legrészletesebb falulistáját tartalmazza egy olyan régióban, melynek vidéki településhálózatáról szinte alig szolgálnak információval a források. Ezért is volt különös jelentőségű a latin adásvételi szerződésben és egyéb oklevelekben fennmaradt falunévek lokalizálása és helyszínen történő ellenőrzése. A több szezont magába foglaló terepbejárások során az oklevélben szereplő összes al-Marqabhoz tartozó falunév azonosítása mellett több tucat korabeli falu létére utaló felszíni kerámiafoltot és építészeti maradványt sikerült azonosítani. Ezek alapján kijelenthető, hogy a keresztes kori tengerparti régió rendkívül sűrű vidéki településhálózattal rendelkezett, amelynek hanyatlása a kereszteseket kiűző mamlúkok tudatos pusztításaival kezdődött. Ez nagyrészt összefüggött a terepbejárásokon azonosított falvak lakóinak felekezeti hovatartozásával is.

Al-Marqab „palatinátusának” lakói

A korábbi történeti kutatás erősen általánosított korábbi nézetével szemben a 7. századi iszlám hódítást követő iszlamizációs folyamat nem azonos sebességgel és intenzitással zajlott a Közel-Keleten és voltak egyes régiók, ahol az új vallás hívei meglepően lassan kerültek többségbe. Bár az ezzel kapcsolatos történeti forrásanyag nagyon szegényes, eloszlása pedig rendkívül egyenetlen, az al-Marqabhoz kapcsolható történeti források kutatása során egyértelműen kiderült, hogy a szíriai tengerparti régió egyike volt azoknak a területeknek, ahol a keresztes korban még nagy valószínűséggel keresztény többséggel számolhatunk. A helyi keresztények többségét valószínűleg az ekkor már arab liturgikus nyelvet használó görög orthodoxok tették ki, de van bizonyíték jakobiták és maroniták jelenlétére is és a városokban elképzelhető nesztoriánus kereskedők megtelepedése. Al-Marqab vidéke volt a bizánci reconquista idején betelepített örmények legdélibb szállásterülete és az erről beszámoló arab forrás szerint vár keresztes kézre kerülésekor az antiochiai herceg frankokkal és örményekkel telepítette be a várhegyet.²⁷ A jelentős keleti

²⁷ Ibn ‘Abdazzāhir, *Tashrīf* = Muhyī al-Dīn Ibn ‘Abdazzāhir, *Tashrīf al-ayyām wa’l-usūr fī sīrat al-Malik al-Mansūr*. ed. Murād Kāmil, Cairo 1961. p. 85.

keresztény jelenléte al-Marqabban jól illusztrálják az olyan, oklevelekben fennmaradt információk, mint például szírek és örmények említése 1193-ban a marqabi szuburbiumban, ahol a bíró egy tipikusan keresztény arab nevű személy; 'Abdalmasīh volt, akit fia Georgius követett a tisztségben.²⁸

Bár egy 13. század végi európai zarándok harminc az egyhez tette a keresztények arányát a muszlimokhoz képest,²⁹ azok létszáma ennél jóval nagyobb volt. Az is kihámozható a forrásokból, hogy a partvidék muszlimjainak többsége valamelyik ezoterikus síita felekezethez tartozott, akik közt az ismailitákról (a keresztetek által asszasszinokként ismert felekezetről) hallunk a legtöbbet, de a hegyvidék muszlim lakóinak többségét már ekkor is az alaviták tehetők ki. A síiták mellett a szunniták aránya minimális volt és szinte kizárólag a tengerparti városokban fordultak elő.

Az elszórt forrásokból kikövetkeztethető kép magyarázza, hogy miért tudott az őslakosokhoz képest kisebbségben levő európai hódító réteg megtelepedni és alapvetően békében élni a kereszties hadjáratok két évszázada alatt. A keresztieseket sokszor aktívan is támogató keleti keresztények mellett a szunniták üldözésétől rettegő síita felekezetek is szívesebben éltek kereszties uralom alatt. Mint az európai protektoraik elűzését követő szunnita retorziók eseményei igazolták, félelmük nem volt alaptalan. A szíriai tengerpart egykori felekezeti és kulturális állapotainak tanulmányozása azon kevés középkori történeti-régészeti kutatási témák közé tartozik, melyek különös aktualitással bírnak a mai történelmi események és folyamatok megértésében, különösen a jelen szíriai polgárháborús állapotok idején.

A keleti keresztény és muszlim felekezeteknél nehezebben megfogható az európaiak jelenléte, akikre csak néhány utalás történik a szíriai tengerparti régióban és az is városi kontextusban. Éppen ezért különös fontosságú al-Marqab környéke, ahol egyedülként találunk indirekt forrásokat európaiak jelenlétére vidéki területen. A latin kőfaragójellel ellátott usaybai kápolna nagy valószínűséggel annak a tanúja, hogy az egy 1178-as oklevélben Soebe néven említett al-Marqab közeli faluban európai telepések éltek.³⁰ Ennél is érdekesebb

²⁸ *Cartulaire*, no. 941.

²⁹ Burchard of Mount Sion, *Descriptio Terrae Sanctae*. ed. De Sandoli, in: *Itinera Hierosolymitana Crucisignatorum* (saec. XII-XIII), vol. 4, Jerusalem 1984. pp. 125-218; p. 214.

³⁰ *Regesta Regni Hierosolymitani (MCXVII-MCCXCI)*, ed. R. Röhrich. Innsbruck, 1893. no. 568.

azonban a keresztesek kiűzését követően íródott ciprusi genovai kereskedelmi iratok³¹ névlistáinak elemzése, ahol az 1285-ös évet követően gyakran szerepelnek olyan Cipruson élő genovai személyek, akik neve mellett a „*de Margato*” jelző szerepel. Az, hogy a nevezett személyeknél a „margati” jelző nem családnév volt, hanem származási helyükre utalt világosan látszik abból, hogy a 14. század közepére a nevezett személyek halálát követően ez a jelző teljesen eltűnik a genovai iratokból. Tekintettel arra, hogy a még most is uralkodó elképzelés szerint itáliai személyek csakis és kizárólag a tengerpart legfontosabb kereskedővárosaiban telepedtek meg, az al-marqabi „tömeges” jelenlétükre utaló listák jelentősen módosíthatják a tradicionális képet és ismételten rávilágítanak al-Marqab kiemelt történelmi jelentőségére.

Összefoglalás:

Al-Marqab erődje a johannita közigazgatás központjaként közvetlenül több ezer embert, közvetetten pedig egy egész régiót szolgált ki egy korábban nem tanulmányozott infrastruktúrával. Az elmúlt években a vár szinte minden fontosabb helyiségét sikerült azonosítani, mely a bennük talált leletekkel együtt nagyon összetett bepillantást enged a korszak egyik legnagyobb erődjének mindennapi életébe. Több infrastrukturális elem, így például a vízgazdálkodási rendszer kutatása rámutatott arra, hogy a hagyományos képpel szemben a szentföldi európaiak magas technológiai színvonalon álltak és bár a helyi közeg mindenképpen stimuláló hatással volt rájuk, de saját technológiával válaszoltak a kihívásokra. Ez egyben nagyban árnyalja a középkori Közel-Kelet Európával szembeni civilizációs előnyéről alkotott erősen általános és egyoldalú történetírói képet.

Bár a lovagrend tagjai a források szerint szigorú szerzetesi életvitelt követtek, az ásatások során felszínre került használati eszközök és az állatsontok vizsgálata magas színvonalú anyagi kultúra meglétére és gazdag táplálékellátottságra utal, melyben egyértelműen kimutatható az európai hatás. Középkori európai jellegzetesség volt az a kiemelt figyelem is, amelyet a hűbérurak a vidéki területek fejlesztésének szenteltek. Ez egyben nagyban alátámasztja azt az utóbbi évtizedekben egyre komolyabb bizonyítást nyerő képet, mely szerint a keresztesek érkezése és az európaiak által létrehozott latin államok alapvetően pozitív hatással voltak a Közel-Kelet lakosságára, gazdaságára és infrastruktúrájára.

³¹ Notai Genovesi in Oltremare atti Rogati a Cipro da Lamberto di Sambuceto. Collana Storica di Fonta e Studi diretta da Geo Pistarino. Genova. vols. 31, 32, 39, 41, 43, 49.

Az al-Marqabban végzett munkák eddigi eredményeiből kitűnik, hogy bár a Szentföld fontos területe volt a kulturális kölcsönhatásnak, a latin államok egyik legfontosabb támaszpontjának lakói erősen ragaszkodtak az európai gyökerekhez és tradíciókhoz. A korabeli európai technikai színvonalat meghaladó újításaik jelentős része nem közvetlen átvétel volt a környező civilizációktól, hanem a speciális környezet által kiváltott saját fejlesztés, ami esetenként még a környező muszlim államok technológiai fejlettségi szintjét is meghaladta. Mindezzel és a történeti forrásokból és kitűnő tendenciákból elmondhatjuk, hogy a 12-13. századi al-Marqab és birtokosai meghatározó szerepet töltek be a régió történetében és az ott lakók életében, melynek gyakori pozitív hatásai a „keresztes háborús közeg” ellenére vitathatatlanok.

Az elmúlt három évben támogatást biztosító OTKA pályázat alapvetően segítette a fent bemutatott kutatómunkát és számos fiatal kutatónak, egyetemi hallgatónak adott lehetőséget a csatlakozáshoz. Az OTKA által nyújtott támogatás és az annak segítségével elért eredmények egyben köteleznek, hogy tovább folytassuk az eredményeket bemutató szakpublikációk elkészítését, különös tekintettel az eddigi al-marqabi kutatásokat bemutató nagymonográfiára, melyet lehető legjobb tudásunk alapján igyekszünk elkészíteni az elkövetkezendő 1-1.5 évben.

Az OTKA PD 77885 számú támogatását még egyszer megköszönve maradok tisztelettel,

Major Balázs PhD

kutatásvezető

**Az al-Marqab kutatási program eredményeiről az OTKA PD 77885 pályázat megítélését
követően megjelent szakcikkek**

kék színezés: ahol az OTKA támogatás ténye megjelent

személyesen vagy társszerzőként írt szakcikkek (már megjelent):

Kázmér, M & Major, B. (2010). „*Distinguishing damages from two earthquakes – Archaeoseismology of a Crusader castle (al-Marqab citadel, Syria).*” The Geological Society of America. Special Paper 471. Boulder, Colorado. (pp. 185-198)

Kázmér M. & Major B. (2011). „*Két földrengés Szíriában – Margat várának archaeoszeizmológiája.*” in: M. Kázmér (szerk.) Környezettörténet. Környezeti események a honfoglalástól napjainkig történeti és természettudományi források tükrében. Hantken kiadó Budapest. (pp. 283-313)

Major B. (2011). „*Al-Marqab keresztes várának kutatása a Szentföldön.*” in: OTKA 1986-2011. Negyedszázad a tudomány szolgálatában. Akadémiai Kiadó Budapest. (pp. 54-57)

Major, B. & Galambos, É. (2012). “*Archaeological and Fresco Research in the Castle Chapel of al-Marqab. A Preliminary Report on the Results of the First Seasons.*” in: P. Edbury & H. Nicholson (eds.) *The Military Orders. Fighting for the Faith and Caring for the Sick.* V. Ashgate. (pp. 23-47)

Major, B. (2012). “*The Medieval Mill of Banyas and Some Notes on the Topography of the Town of Valenia.*” in: K. Ciggaar & M. Metcalf (eds.) *Antioch (696-1268) II, Orientalia Lovaniensia Analecta.* (pp. 367-390)

kutatótársak által írt szakcikkek (már megjelent):

Galambos É. (2009). „*A Pokol Pigmentjei, Magyar kutatók a legnagyobb keresztes várban.*” Élet és Tudomány, LXIV. Évfolyam, 13. szám (pp. 400-403.)

Galambos É. (2010). „*A margati várkapolna falfestése.*” Műtárgyvédelem 35. (pp. 77-97)

Buzás, G. (2012). “*The Two Hospitaller Chapter Houses at al-Marqab: A Study in Architectural Reconstruction.*” in: P. Edbury & H. Nicholson (eds.) *The Military Orders. Fighting for the Faith and Caring for the Sick.* V. Ashgate. (pp. 49-64)

Kováts, I. (2012). “*Meat Consumption and Animal Keeping in the Citadel at al-Marqab: A Preliminary Report.*” in: P. Edbury & H. Nicholson (eds.) *The Military Orders. Fighting for the Faith and Caring for the Sick.* V. Ashgate. (pp. 65-74)

Solt P. (2012). „*Geológiai megfigyelések a szíriai Margat (al-Markab Citadel) keresztes vár ásatásán.*” A Magyar Állami Földtani Intézet Évi Jelentése 2010. pp. 101-114.

Absztraktok:

KÁZMÉR, M. & MAJOR, B. (2009): **Fuel of a smithing hearth anatomically preserved as casts in slag - (Medieval al-Marqab Citadel, Syria).** World of Iron Conference, 16-20 February 2009, Natural History Museum, London. Abstracts, p. 54.

KÁZMÉR, M., MAJOR, B. (2009): **Distinguishing damages of multiple earthquakes – Archaeoseismology of a masonry Crusader castle (al-Marqab Citadel, Syria).** – Asia Oceania Geosciences Society 2009 Conference, Singapore, 11-15 August, 2009

KÁZMÉR Miklós & MAJOR, B. (2010): **Kovácsműhely fűtőanyaga és a margati vár környezete a 12. századi Szíriában.** – In: KÁZMÉR M. (szerk.): Környezettörténet 2010 Konferencia – Környezeti események a honfoglalástól napjainkig történeti és természettudományi források fényében. Budapest, 2010. február 4-5., p. 50.

KÁZMÉR, M. (2009): **Earthquake, fire and war in Margat – science and archaeology at al-Marqab citadel, Syria.** – The Military Orders – Politics and Power. Cardiff Centre for the Crusades, 3-6 September 2009. Abstracts of papers, p. 8. [előadás]

KÁZMÉR Miklós & MAJERIK Vera (2010): **Faszénből az erdőt – középkori erdők környezettörténeti adatai Magyarországon és Szíriában.** – In: KÁZMÉR M. (szerk.): Környezettörténet 2010 Konferencia – Környezeti események a honfoglalástól napjainkig történeti és természettudományi források fényében. Budapest, 2010. február 4-5., p. 49.

Megjelenés alatt:

Major, B. & Buzás, G. (2012). „*Crusader and Mamluk Hammams in al-Marqab Citadel.*” in: Balnéorient, IFPO. Cairo-Damascus. (15 ps.)

Major, B & el-Ajji, E. (2012). *“Preliminary Report on the Excavations of the Syro-Hungarian Archaeological Mission in al-Marqab Citadel.”* in: Chroniques Archéologiques Syriennes – Damascus. (14 ps.)

Major, B & el-Ajji, E. & Hasan, M. & Yousif, M. (2012). *„Nata’ij al-ba’tha al-suriyya al-hungariyya fi Qal’at al-Marqab 2007-2010.”* Adiyat Jami’at Halab. Aleppo. (25 ps.)

Major, B. (2012). *„A Special Type of “Urban Site” in the 13th Century Levant? The Case of Margat (Qal’at al-Marqab)”* Union Academique - Barcelona. (5 ps.)

Major B. (2012). *„Hová lett Valenia városa. Forráskutatás és régészet.”* in: Peritia Linguarum. 700 éves a vienne-i zsinat. Akadémiai Kiadó. Budapest. (14 ps.)

Konferenciák:

Cardiff University – Cardiff Centre for the Crusades (2009 szeptember 3-6).

The Military Orders, Politics and Power. Fifth International Conference.

Major, B. *„New Results of the Research Project in the Hospitaller Castle of Margat, Syria. Fourth Excavation Season.”*

Kováts, I. *„Food Consumption in the Hospitaller Castle of Margat, Syria.”*

Galambos, É. *„Laboratory Research of the New Recently Discovered Crusader Frescos in the Hospitaller Castle of Margat, Syria.”*

Kázmér, M. *„Earthquake, Fire and War in Margat – Science and Archaeology at al-Marqab citadel, Syria.”*

Damaszkusz – Institut Francais du Proche-Orient & Directorate General of Antiquities and Museums (2009 november 2-6).

Balaneia, thermes and hammams. International Conference.

Major, B. & Buzás G. *„Frankish and Mamluk Baths in al-Marqab.”*

UCLA Cotsen Institute of Archaeology - Los Angeles (2010 február 24).

University of California - Berkley (2010 március 2).

Major, B. *„New Results of the al-Marqab Research Project in Syria.”* Public lectures

Damaszkusz – Institut Francais du Proche-Orient (2010 június 30).

Les montagnes cotieres de la Syrie dans l'Antiquité et au Moyen Age.

Major, B. „*Medieval Water Management in the Crusader fortress of al-Marqab (Syria).*”

Amman – American Center of Oriental Research (2011 február 1).

Major, B. „*Form and Function in the Medieval Fortress of al-Marqab (Syria): the results of a multi- disciplinary research program.*” Public lecture.

Barcelona – Union Académique & Institut d'Estudis Catalans (2011 november 16-19).

Mediterranean Cities: Civilization and Development.

Major, B. „*New Industrial Cities on the 13th Century Syrian Coast?*”

Universitait Ghent – Research Group Arabic and Islamic Studies (2012 május 9-11).

21st CHESFAME Colloquium on the History of Egypt and Syria in the Fatimid, Ayyubid, and Mamluk Eras (10th – 15th centuries)

Major, B. „*The Use of Spaces in the Hospitaller Castle of al-Marqab (Syria). A historical and Archaeological Approach.*”

OTDK dolgozatok:

Zsidai Zs. (2010). „*Szíria tengerparti régiója a mamlúk korban. – adalékok egy régió hanyatlásának történetéhez.*” Piliscsaba.

Schönléber M. (2010). „*13. századi arab történeti források értelmezéséhez: Összehasonlító elemzés az „1202-es” közel-keleti földrengés arab forrásairól.*” Piliscsaba.

egyetemi szakdolgozatok:

Zsidai Zs. (2010). „*Szíria tengerparti régiója a mamlúk korban.*” Piliscsaba.

Schönléber M. (2012). „*13. századi arab történeti források értelmezéséhez: Összehasonlító elemzés az „1202-es” közel-keleti földrengés arab forrásairól.*” Piliscsaba.

kiállítás (magyar-angol):

Major B., Buzás G. (2010). *„Akkor és most – magyarok Margatban. A Szíriai-Magyar Régészeti Misszió eredményei al-Marqab várában.”* Kétnyelvű kiállítás (magyar-angol) a Pécs Európa Kulturális Fővárosa 2010 rendezvénysorozat részeként.

További bemutatóhelyei: Magyar Nemzeti Múzeum, Szentendrei Városi Galéria, Emlékpont – Hódmezővásárhely, Salamon Torony – Visegrád, Duna Múzeum – Esztergom; Szegedi Tudományegyetem; Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK – Piliscsaba; Szigetszentmiklós – Régészeti Park